

QUAN ĐIỂM GIÁO DỤC CON NGƯỜI TRONG TƯ TƯỞNG PHAN CHÂU TRINH VÀ Ý NGHĨA LỊCH SỬ CỦA NÓ

*PERSPECTIVES ON EDUCATING PEOPLE IN PHAN CHAU TRINH'S THOUGHTS
AND ITS HISTORICAL SIGNIFICANCE*

HOÀNG HỮU MIẾN^(*)

TÓM TẮT: Vấn đề giáo dục con người được Phan Châu Trinh thể hiện khá phong phú, sâu sắc và tương đối có hệ thống. Điều đó được thể hiện qua vai trò giáo dục, mục đích giáo dục, đối tượng giáo dục, nội dung giáo dục và phương pháp giáo dục. Bài viết đề cập đến quan điểm giáo dục con người trong tư tưởng và ý nghĩa lịch sử của Phan Châu Trinh.

Từ khóa: giáo dục; con người; tư tưởng Phan Châu Trinh.

ABSTRACT: The issue of human education was expressed quite plentifully and profoundly, systematically by Phan Chau Trinh. This was expressed in the role of education, educational purposes, educational subjects, educational contents and educational methods. The article refers to perspectives on educating people in Phan Chau Trinh's thoughts and its historical significance.

Key words: education; people; Phan Chau Trinh's thoughts.

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Phan Châu Trinh (1872-1926) là một nhà Nho, một sĩ phu yêu nước, một trong những chiến sĩ tiên phong trong phong trào “Duy Tân”, là một trong những người tiếp cận sớm với các tài liệu tân văn, tân thư và ông đọc các tài liệu này một cách có ý thức, tiếp nhận và phản biện một cách khoa học, với khẩu hiệu: “Khai dân trí, chấn dân khí, hậu dân sinh”, Phan Châu Trinh cùng với các nhà Duy Tân muốn “khai hóa dân tộc”, giáo dục ý thức công dân - tinh thần tự do, xây dựng cá nhân độc lập - tự chủ - có trách nhiệm với bản thân và xã hội, thay đổi tận gốc rễ tâm lý - tính cách - tư duy - tập quán lạc hậu của người Việt, phổ biến các giá trị của nền văn minh phương Tây như pháp quyền - dân quyền - nhân quyền - dân chủ - tự do - bình đẳng - bác ái.

Trong kho tàng đồ sộ của Phan Châu Trinh để lại cho hậu thế thể hiện dưới nhiều lĩnh vực

khác nhau của đời sống xã hội, một trong những quan điểm rõ nét nhất và có ý nghĩa trong giai đoạn hiện nay là quan điểm về giáo dục con người.

2. NỘI DUNG

2.1. Về quan điểm giáo dục con người

Phan Châu Trinh đã nhìn thấy cái hạn chế của lối giáo dục phong kiến cũ xưa. Ông cho rằng muốn khôi phục quốc hồn thì phải sửa đổi quy cách thi, phải thay đổi nền giáo dục cũ bằng nền giáo dục lấy kiến thức thực dụng làm nội dung, dạy con người nắm được tri thức cần thiết cho đời sống dân sinh. Ông kịch liệt lên tiếng phản đối lối học từ chương, bát cổ, sáo rỗng, hình thức làm suy đồi tâm trí của người dân nước Việt. Đối với nền Nho học cuối mùa, ông lên án thẳng thừng [3, tr.338-339].

*“Trách những kẻ sư nho dạy bảo
Việc nhân tâm thế đạo làm ngơ
Bắt đầu đã dạy văn thơ*

^(*) ThS. Trường Đại học Thủ Dầu Một, mienhv@tdmu.edu.vn, Mã số: TCKH23-17-2020

*Ngũ ngôn bát cổ lơ mờ nghĩa đen.
Mong cho biết đua chen danh lợi
Tìm những đường hủ bại mà đi
Sao không biện biệt thị phi
Sao không chỉ rõ đường kia nẻo này”.*

Ông đã nhiều lần đòi chính phủ bảo hộ bỏ lối thi cử, mở mang trường học, dạy kiến thức mới cho người dân Việt. Ông kêu gọi nhân dân trong nước: “*Đồng bào ơi! Chi cho bằng học?*”. Ông viết văn thơ cổ động cho tân học, tài liệu ở các trường nghĩa thực chủ yếu là Tôn thủ, Tân văn và các văn bản do ông và các đồng chí trước tác.

Trong đó, tác phẩm *Tinh quốc hồn ca* nổi bật với những tư tưởng giáo dục mới. Có thể nói, Phan Châu Trinh là người đầu tiên xây dựng một nền giáo dục mới, chú trọng nội dung thực tiễn đáp ứng cho nhu cầu phát triển và canh tân đất nước. Ông không chỉ dừng lại ở tư tưởng, mà còn xây dựng các điển hình theo định hướng canh tân ấy một cách có hiệu quả trong thực tế. Khác biệt với sự mạnh dạn khi phân tích phê phán những tệ nạn của nền giáo dục khoa cử cũ, Ông hết sức trân trọng bảo vệ những giá trị nhân đạo gần với tư tưởng dân chủ của phương Tây trong di sản Nho học. Cũng ở điểm này, trước đây có ý kiến cho rằng về **căn** bản ông vẫn là nhà Nho, và cuối cùng vẫn đứng trên lập trường Nho giáo bảo thủ. Ngày nay, khi có hiện tượng tăng trưởng và phát triển nhanh chóng ở các nước vốn có truyền thống Nho học, có ý kiến cho rằng có lẽ phải tính đến vai trò tích cực của Nho học đối với các nước đó, và đối với cả chúng ta. Khi ta thấy Phan Châu Trinh dẫn nhiều lần những tư tưởng “dân vi quý”, “quân dân tịnh trọng” hoặc cho rằng đối với phẩm chất cá nhân thì các phạm trù Nhân, Nghĩa, Lễ, Trí, Tín vẫn rất đáng quý, thì chắc rằng không phải ông cổ hủ mà rõ ràng giữa truyền thống và cách tân là một sự kế thừa biện chứng.

Phan Châu Trinh tin rằng, để cân bằng cái khoảng ngăn cách thời đại ấy không gì hơn là

phải bắt đầu từ canh tân văn hóa và giáo dục. Ông kêu gọi thăm thiết: “*Quốc dân đồng bào ơi! Chớ nên ý lại nơi người, ý lại nơi người tất ngu. Chớ nên ý mình mà bạo động, bạo động tất bại. Chi bằng học!*”. Tư tưởng “*Chi bằng học!*” Học để khai dân trí, dân được hiểu biết, được giác ngộ mới chân hưng được dân khí để vùng lên phá bỏ gông xiềng và xây dựng đời sống mới.

“Khai dân trí” rồi mới “chấn dân khí” cho ta thấy được tầm nhìn vượt trội của Phan Châu Trinh: Thấy trước rằng nếu lực lượng nòng cốt của một cuộc cách mạng là những giai tầng vô học thì chỉ có thể dùng bạo lực để lật đổ, phá bỏ cái cũ; chứ không thể xây dựng được một xã hội mới công bằng, văn minh và thịnh vượng. Ông đã không mệt mỏi hô hào đả phá những tục lệ thô lậu và lối học hủ nho nô dịch bằng các phong trào Canh tân văn hóa và Thực học - thực nghiệp. Chỉ có mấy năm trời mà khí thế đổi mới đã bùng bùng, sôi động, lan truyền khắp nơi từ Trung ra Bắc, vào Nam, khiến chính quyền bảo hộ của thực dân Pháp hoảng sợ và đàn áp dã man.

Trước hết, nói đến sự học, Phan Châu Trinh đã lên án lối học chữ Hán ở nước ta từ trước đến nay là cái học “*ù ù cạc cạc*”, “*khiến cho con người tối tăm mù mịt, mềm yếu uơ hèn*” [3, tr.370]:

*“Học Tây đã lam nham như thế
Học Tàu còn ai kể vào đâu
Thừa ra quốc ngữ mấy câu*

Trông gì mà đặng cái đầu thiếu niên?”.

Bản chất cái học là như thế, nhưng các nhà cầm quyền (bọn thực dân và bọn vua quan phong kiến) còn tìm cách ngăn cản, hạn chế việc học của dân ta. Do vậy mà cái học ở Việt Nam là cái học chẳng ra gì, chẳng đâu vào đâu và thua kém toàn thế giới [3, tr.376]:

*“Thử xem khắp cõi dinh hoàn
Hai mươi thế kỷ, ai còn như ta”.*

Về mục đích của việc học, Phan Châu Trinh cũng xuất phát từ quan điểm dân chủ của ông. Ở bài *Hiện trạng vấn đề* nói trên, ông đã

đưa ra một hình ảnh: Ông dường như thấy mình đứng trên lầu cao mấy mươi tầng, thấy một vị thần mắt đưa tay ngoắt, trông ta mà mỉm cười, ấy là vị thần tự do vậy. Có được tinh thần như vậy, thì mới biết chọn con đường mà học. Từ mục đích sâu xa ấy, đi tới cái mục đích gần gũi, là phải “tự lực khai hóa”, phải sửa lại những tục xấu của đất nước mình [3, tr.375]:

*“Hiền nhân, quân tử những người
Đứng lên mà sửa tục đời cho chẳng?”*

Muốn được như vậy, chủ yếu là phải biết học thể giới, học sự tiến bộ của các dân tộc trên hoàn cầu [3, tr.369]:

*“Bây giờ phải tính làm sao
Rủ nhau đi học mọi điều văn minh”*

Tất cả các nước trên thế giới này đều có những cái hay riêng cho ta học tập. Chính vì vậy, việc sàng lọc và tiếp thu tinh hoa văn hóa của nhân loại là điều đáng được hoan nghênh. Khi đi vào nội dung cụ thể, Phan Châu Trinh không có điều kiện đưa ra những chương trình học tập, nhưng ở một vài văn kiện, ta thấy ông cũng nêu lên được các nhiệm vụ rõ ràng và chi tiết. Trong *Bức thư gửi Toàn quyền Đông Dương* (bản dịch của Ngô Đức Kế in trên báo Tân Dân), ông nêu rõ một loạt bảy vấn đề, yêu cầu người Pháp phải thi hành thành chính sách, thì mới nâng cao được trình độ quốc dân, mà khiến cho người dân tin tưởng để vui lòng hợp tác. Đó là các vấn đề: “*Đổi pháp luật - Dạy lớp sư phạm. Bỏ khoa cử - Học công thương. Mở trường học - Học mỹ nghệ, ... Đặt tòa tu thư*” [4, tr.375].

Không thể có một chương trình nào đầy đủ và chi tiết hơn so với những gì đã được trình bày trong *Văn minh tân học sách*. So với chương trình giáo dục, Phan Châu Trinh không bổ sung gì thêm, nhưng phương hướng và đề cương của ông là rất cụ thể. Cần lưu ý một điều nữa là, ông đã vạch những điều mà chính quyền thực dân Pháp có thể làm được.

Ngoài những điểm cơ bản đó, có điểm đáng chú ý thêm là Phan Châu Trinh rất quan tâm đến việc học nghề. Đây cũng là quan điểm

trong thực nghiệp của các nhà duy tân. Nhưng cụ Phan Châu Trinh đã tỏ ra vô cùng tha thiết hơn [3, tr.347].

*“Ngồi thử nghĩ càng đau tác dạ
Hồi những người chỉ cả thương quê
Mau mau đi học lấy nghề
Học rồi, ta sẽ đem về dạy nhau”*

Học nghề là học những nghề gì? Theo Phan Châu Trinh, có những nghề cổ truyền cần phải phát huy. Nhân dân ta vốn có tài về những nghề thủ công mỹ nghệ, nhưng chưa hề có sự cải tiến, cần phải rút kinh nghiệm của người Âu - Mỹ để cho hàng hóa của ta có thể tinh xảo hơn. Ở điểm này, có thể thấy ông tỏ ra là người có nhiều hiểu biết về vốn cũ của dân tộc [3, tr.353].

*“Đời trước thế, thời sau cũng thế
Vật trăm năm giữ để tro tro
Đồ đồng, đồ gỗ, đồ tơ
Đồ sắt, đồ gốm so xưa khác nào”*

Và trong việc học nghề, làm nghề như thế, Phan Châu Trinh tỏ ra thức khuyến khích sự đua tài, và cạnh tranh. Ông quan tâm đến việc thương mại, và cho rằng có hàng hóa là để đưa ra thế giới.

*“Nghề càng ngày càng đua càng tới
Vật càng ngày càng mới dễ coi
Chở chuyên đi bán nước ngoài
Lợi trong đã được, lợi ngoài lại thêm”*

Càng nhìn thì sẽ càng nhận ra những quan điểm này là rất mới trong xã hội bế quan ngày xưa. Phan Châu Trinh nhận ra được cái thói phô trương của người mình, phát minh cơ xảo thì không có bao nhiêu, nhưng đua đòi để ăn chơi, để quảng cáo, để tiêu xài mới thật sự là quá đáng [3, tr.353-354].

*“Đặng mấy kẻ phú hào chí khí
Dám đua gan, đấu trí cùng ai
Đua thì đua hại đua tai
Đua ăn tiệc lớn, đua xài bạc muôn
Đua những chuyện bán buôn quyền tước
Vứt bạc tiền như nước bỏ không
Còn như bách nghệ, canh nông
Lợi to ích lớn một đồng chẳng ly*

*Ty máy gỗ cùng ty máy sợi
 Từ hỏa thuyền cho tới hỏa xa
 Lợi gần cho chí lợi xa
 Lời gì cũng để người ta nó làm”*
 Để rồi cuối cùng, ông thiết tha kêu gọi [3, tr.353-354].
*“Thương ôi nổi trời Nam biển Quế
 Cũng là nòi trí tuệ anh thông
 Sao cho gắng chí, gắng công
 Sao cho chẳng phụ con Rồng cháu Tiên”*

Bấy nhiêu điều cơ bản và hệ thống lại, chưa thể thấu tóm hết tinh thần “Bất như học” (Chi bằng học) của Phan Châu Trinh. Nhưng có lẽ phần nào cũng đã nêu bật lên con đường, tư tưởng và nguyện vọng canh tân đất nước, cải cách giáo dục cho dân tộc của ông. Và phần nào còn giúp chúng ta thấy được quan niệm học của ông. Là một trong những nhà lãnh đạo tiên phong của phong trào Duy Tân, ông không có sự cách biệt nào với *Văn minh tân học sách*. Những người đồng chí gần gũi với ông như Trần Quý Cáp, Huỳnh Thúc Kháng đã chia sẻ với ông về quan niệm dạy và học. Phan Bội Châu tuy khác ông về chủ trương, biện pháp cứu nước, nhưng cũng là “tương phản nhi tương thành”.

2.2. Ý nghĩa lịch sử về quan điểm giáo dục con người trong tư tưởng Phan Châu Trinh

Con người là nguồn gốc của mọi sự việc, hành động, mọi hành động đều hướng đến con người, tạo ra của cải vật chất cũng để phục vụ con người, sáng tác nhiều tác phẩm nghệ thuật hay, kiệt xuất cũng nhằm phục vụ con người, tất cả vì con người, không vì con người thì mọi sự vật hiện tượng trên thế giới này sẽ không còn ý nghĩa gì nữa. Tư tưởng Phan Châu Trinh về giáo dục con người bên cạnh những hạn chế về mặt lịch sử, thì trong tư tưởng của ông vẫn có những giá trị tiến bộ. Việc tiếp thu trên cơ sở kế thừa có chọn lọc sẽ góp phần vào quá trình xây dựng con người mới nước ta hiện nay.

Thứ nhất, tư tưởng Phan Châu Trinh về giáo dục con người đề cao giá trị con người, tri thức con người, trong cộng đồng xã hội, mà con người sống trong cộng đồng cần có đồng

thuận, từ trong gia đình thì phải luôn quan tâm lo lắng cho nhau, từ ông bà, cha mẹ, vợ chồng, con cái... phải hòa thuận, yêu thương, chăm sóc, nuôi dưỡng, dạy bảo và cùng làm gương cho thế hệ sau noi theo những điều tốt đẹp, và để cùng nhau hướng đến chân, thiện, mỹ mà con người mong muốn có trong cuộc sống...

Thứ hai, tư tưởng Phan Châu Trinh về giáo dục con người luôn đề cao tinh thần yêu nước, thương người của con người. Trong đó, theo ông yêu nước trước tiên phải thương nhà, thương quê hương, thương đồng loại, đó là bản chất tự nhiên, là chuẩn mực đầu tiên cơ bản cần phải có của một con người. Theo ông trong hoàn cảnh đất nước khó khăn, không thể không có một tác sắt trong tay mà đánh giặc, thì việc yêu nước, thương người là phải biết tự học tập nâng cao trình độ, nâng cao tầm hiểu biết, nhằm để có thể giúp đỡ lẫn nhau, cùng chung sức để chống lại những điều bất công, xấu xa mà bọn thực dân và bè lũ cấu kết áp đặt lên đầu nhân dân, những con người vốn luôn chịu nhiều áp bức, bóc lột.

Thứ ba, tư tưởng Phan Châu Trinh về giáo dục con người luôn hướng tới xây dựng con người với những phẩm chất tốt đẹp, và phù hợp với xu thế phát triển đất nước Việt Nam xã hội chủ nghĩa hiện nay, khi chúng ta đang hướng tới xây dựng xã hội: tất cả vì con người, tất cả vì Độc lập – Tự do – Hạnh phúc và sự phát triển phong phú và toàn diện cho con người trong quan hệ hài hòa giữa cá nhân và cộng đồng, giữa xã hội và tự nhiên. Việc nghiên cứu, tiếp thu những giá trị trong tư tưởng Phan Châu Trinh về giáo dục con người sẽ góp phần bổ sung, hoàn thiện thêm lý luận về con người, góp phần vào việc xây dựng thể hệ trẻ tinh thần yêu nước, yêu quê hương, yêu gia đình và có tinh thần tự tôn dân tộc, có lý tưởng sống, có lòng nhân ái, có ý thức tôn trọng pháp luật, có tinh thần hiếu học, có chí tiến thủ, không chịu nghèo nàn, lạc hậu. Đào tạo thế hệ những con người lao động có kiến thức cơ bản, làm chủ bản thân, có kỹ năng

nghề nghiệp vững vàng, và có ý thức vươn lên phía trước.

Thứ tư, tư tưởng Phan Châu Trinh về giáo dục con người là cần phải xây dựng con người mới hiện đại, phù hợp cho con người để phục vụ cho xã hội mới, là nội dung quan trọng trong giai đoạn hiện nay, chúng ta đang hướng tới xây dựng con người xã hội chủ nghĩa mà Đảng ta xác định “đó là những con người chiến đấu kiên cường và bền bỉ, vượt qua mọi khó khăn, chống mọi lực lượng thù địch, chống mọi hiện tượng tiêu cực, quyết giành thắng lợi cho trật tự xã hội chủ nghĩa, cho sự ổn định kinh tế và đời sống” [1, tr.58-59].

3. KẾT LUẬN

Với những yêu cầu mới đặt ra của sự phát triển kinh tế xã hội, Đảng ta đã chỉ ra những tiêu

chuẩn, phẩm chất cần có của mỗi con người mới đó là: có tinh thần yêu nước, tự cường dân tộc, phấn đấu vì độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội, có ý chí vươn lên đưa nước ta thoát khỏi nghèo nàn lạc hậu, đoàn kết với nhân dân thế giới, trong sự nghiệp đấu tranh vì hòa bình, độc lập dân tộc, dân chủ và tiến bộ xã hội; Có ý thức tập thể, đoàn kết phấn đấu vì lợi ích chung; Có lối sống lành mạnh, nếp sống văn minh, cần, kiệm, trung thực nhân nghĩa, tôn trọng kỷ cương phép nước, quy ước của cộng đồng; có ý thức bảo vệ và cải thiện môi trường sinh thái; lao động chăm chỉ với lương tâm nghề nghiệp, có kỹ thuật, sáng tạo, năng suất cao vì lợi ích bản thân, gia đình, tập thể, xã hội [2, tr.58-59].

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1] Đảng Cộng sản Việt Nam (1982), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ V*, Nxb Sự thật, Hà Nội.
- [2] Đảng Cộng sản Việt Nam (1998), *Văn kiện hội nghị lần thứ năm Ban Chấp hành Trung ương khóa VIII*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
- [3] Phan Châu Trinh (2005), *Toàn tập*, tập 1, Nxb Đà Nẵng.
- [4] Phan Châu Trinh (2005), *Toàn tập*, tập 2, Nxb Đà Nẵng.

Ngày nhận bài: 29-7-2020. Ngày biên tập xong: 11-9-2020. Duyệt đăng: 24-9-2020